

Inform-etika a metakommunikációban

A testbeszéd közlés-erkölcsstanáról

Dr. Naszlady Attila, Budai Irgalmasrendi Kórház

A XX. sz. talán legnagyobb felfedezése, hogy felfedezte a felfedezés módszertanát. Hogyan keletkezik az ismeret? Kiindulásunk az ADAT, mely eredendően térbeli-időbeli kiterjedést (extenzitást) és/vagy ennek változását okozó erőszerű (intenzitás) jellemzőt leíró elem. A leírás már absztrakció, „írástudók” területe. A filozófia perennis szerint az elvont fogalmak is a külső valóságból származnak: „Nihil in intellectu quod non fuerit primo in sensu” állítja a tétel.

A kapcsolatokat az adatok között olvasva (inter lego = intelligo azaz intellectus, intelligentia) az ember a felismert adatösszefüggéseket megfogalmazza, célszerű formába önti (in-formare) s ennek eredménye az információ, vagyis magyarul: a megfogalmazott adatösszefüggés. Ha továbbításra kerül, akkor közlemény.

A formába foglalás akkor célszerű, ha ez által tájékoztat, informál. Az adat puszta közlése csak tudósítás (vö. riport). A tájékoztatásnak bizonyos mértékig irányultsága van, sugalmaz valamit, eligazít (vö. sajtótájékoztató szövege). Az azonosításhoz elegendő információ az ismeret. Az azonos tárgyú, rendszerezett ismeretekből áll a tan. A valóság egy részére vonatkozó tanok képeznek egy tudományt. A tudomány tárgya azonban nem egyszerűen a valóság egy területe, hanem ebből csak annyi, amennyire megállapításai vonatkozhatnak. (Pl. az orvostudomány tárgya nem az ember általában, hanem az ember, mint aki betegsége alanya, elszenvetője lehet – ezért nevezzük őt páciensnek.)

Az emberi beszéd egyszer arra szolgál, hogy kifejezze, máskor arra, hogy elfedje a gondolatot vagy szándékot. Eszerint lesz a beszéd őszintévé vagy hamissá. Mindenesetre szavakkal beszélünk és írunk, de nem szavakban gondolkodunk. Különbözően nem keressélnék a megfelelő szót gondolatunk kifejezésére. Továbbá másképpen nem közölhető gondolatot fejez ki a valóban értékes művészeti alkotás (s ez különbözteti meg a többitől). Tehát a közlés nemcsak beszéd által lehetséges. Írás, műalkotás, zene, tánc és taglejtés is szolgálhat közlés eszközeül.

A szokványosan közérthető közlés (kommunikáció) betűkből/számokból álló (alfa/numerikus) beszélt vagy írott SZÖVEG, valamint ÁBRA lehet. Az orvosi gyakorlat során háromféle, számítógépes eszközökkel (I.C.T. – Information Communication Technology) kezelhető közleményhordozó létezik: SZÖVEG, függvény-GÖRBE, KÉP. Nem számítógé-

gépészhető közlésformát ölt – mégis fontos az orvoslás számára – számos, szándékos vagy ösztönös, testi kifejezés-mód, melyet összefoglalóan metakommunikációnak, magyarul testbeszédnek nevezhetünk. Ilyenek: tekintet, arcki-fejezés, testtartás, taglejtés (gesztikuláció), illat, hangsúly, hanghordozás, hanglejtés (prozódia); esetleg ezek együttese és tán még egyebek is (pl. az, hogy Önök itt és most tudják, hogy meggyőződésből beszélek – én meg tudom, hogy Önök ezt tudják rólam); az efféléket „megérzésnek”, intuíciónak (az orvosi gyakorlatban empathia-nak) szokták nevezni, – bár Bergson óta tudjuk, hogy az intuíció is, jóllehet tudatlanul – de tapasztaláson (talán éppen a testbeszéd öntudatlan észlelésén) kelt ismeret. Ilyenek természetesen csak személyes érintkezés révén működhetnek. (Nesze neked megosztott ellátás! Nesze neked távközlés!) A „forró drót” összeköttetés sem tette feleslegessé az államférfiak csúcstalálkozóit. Személyes benyomások által vizsgálják az egymásnak mondottak őszinteségét, igazságát. Politikusokat erre tanítani szoktak.

Szándékos és szerkesztett testbeszéd az illedelmes viselkedés (etikett), a színészek és a siket-némák testbeszéde, továbbá a vallási, népi-varázslói mozdulatok, valamint egyes nemzetközi vagy helyi jelentésű (nem ritkán alpári) mutogatások (pl. főhajtás, közlekedési iránymutatás, esetleg fityisz, szarvak stb.). Szerepük a nyilvánvaló közlés helyettesítése vagy éppen megerősítése, netán módosítása (pl. ellentmondást nem tűrő, vagy éppen kétkedő, bizonytalan hanghordozás, gúnyos mosoly stb.). Ezeket általában ugyanúgy fogják fel, értik meg. Kérdés, hogy van-e kétértelmű testbeszéd? A derékmagasságban tartott, kifelé fordított két tenyér több mindent jelenthet: nincs nálam semmi; hát legyen, nem bánom; hát tehetek én erről? Nincs mit tenni, ez van. A „pókerarc” viszont általánosan semmitmondó.

Hogy ezek, mint minden emberi cselekvés, erkölcsi vonatúak, az vitathatatlan. Ha szándékos, akkor azért, ha ösztönös, akkor azért, mert a jellem által befolyásoltak. Emiatt alakult ki az a jellem-neveléstani vélekedés, mely szerint „nem az a fontosabb, hogy mit tegyek, hanem hogy milyen legyek”. Ha hosszan tartóan, avagy éppenséggel hirtelen előállott, váratlan helyzetben kell viselkedni, akkor a már korábbiak szerint kialakult jellem lesz döntően meghatározó. Lakva ismerszik meg az ember – mondják; ezért lepleződik le a neveltetésnek és önnevelésnek hatása (esetleg hatástalansága) tartós együttlét, avagy a hirtelen megnyilatkozást kiváltó játék, illetve vészhelyzet alkalmával.

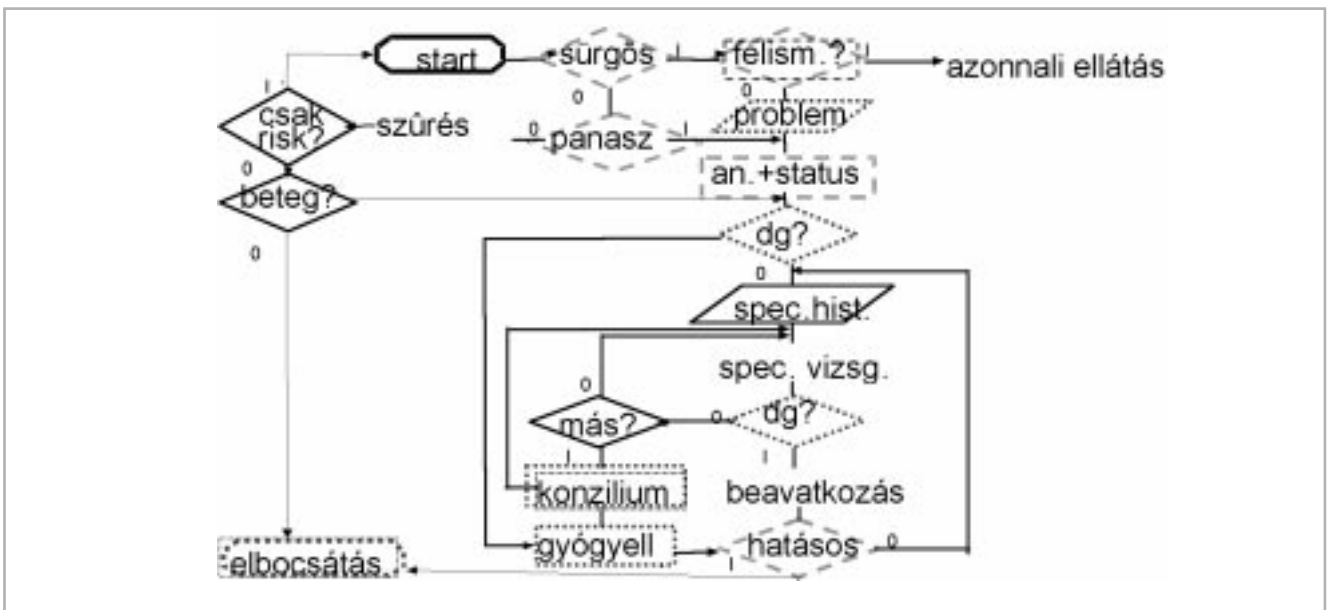
Az ösztönös testbeszéd a nyílt közlést más módon kísé-
 rő, mintegy párhuzamos megjelenése, mellékesnek tűnhet
 ugyan, de egyúttal az elhangzottak tartalmát igazoló (verifi-
 káló) jellegű. Közléstani értelemben a közlemény forrása, az
 „adó”, a másik oldalon a „vevő” és köztük az „átviteli csator-
 na” együtt közlési rendszert alkot. A rendszerek működésük
 szabályszerűségeiből (indirekt mód), szerkezetükből (inverz
 mód) és a különféle hatásokra (direkt mód) kiváltódó ered-
 ményekből (konverz mód) ismerhetők meg. A rendszer
 elemzés minden területén az az egyik fő gond, hogy hogyan
 lehet megbízhatatlan elemekből megbízhatóan működő
 rendszert létrehozni. A Neumann-féle párhuzamosság elvé-
 nek megfelelő alkalmazása a megoldás. A nem felesleges
 párhuzamosság közléstani értelemben olyan terjengősség
 (redundancia), mely fokozza a közlés átvitel biztonságát; ha
 pl. festmények, épületek szemlélése közben, mutatással kí-
 sért magyarázó szöveg és még hangulat keltő muzsika is
 szól – a kölcsönhatások erősítik egymást. Lélektani tétel,
 hogy az érzelmi kíséret elősegíti a vételi oldalon nemcsak a
 megértést, de a megjegyzést is. Káros viszont a felesleges
 párhuzamosság, ha egyidejűleg más közvetít; pl. ha ugyan-
 akkor kétnyelvű beszéd vagy kétféle zene zajlik, továbbá, ha
 a testbeszéd egyes elemei ellentmondva egymásnak érzel-
 mi zavarodottságot és/vagy értetlenséget keltenek.

Az orvosi gyakorlat során mind a szándékos, mind az
 ösztönös testbeszédre szükséges figyelni. A beteg a kór-
 előzményt sokszor megbízhatatlan adatokkal adja elő, mert
 nem szakszerű, mert válogat, mert lényegtelen körülménye-
 ket önkényesen kiemel, eltúloz, vagy lényegest semmibe
 vesz, eltitkol stb. Ha figyelünk a kísérő testbeszédre is (pl. a
 saját panaszolt testrészére helyesen rámutatva fájdalmas
 arcot ölt) a közlemény nemcsak átviteli, de tartalmi megbíz-
 hatósága is javul. Alapjában véve nyomozó, rejtvényfejtő
 munka a kórelőzmény pontos kiderítése, melyben minden
 apró részletnek jelentősége lehet.

Utóbbit azért is kell hangsúlyoznunk, mert a közlés-
 tannak elmélete és gyakorlata csak a közlemény jel-
 rendszerével (kódjával), a továbbítás sebességével
 és a távolsággal foglalkozik, de a hír tartalmának jelen-
 tésével nem törődik. Az igaz vagy hamis, a jó vagy
 rossz hír továbbítása ugyanis ugyanannyiba kerül.
 Piacoló világunkban egyre inkább csak a költség/haszon
 arány számít.

Az orvosnak azonban erkölcsi kötelessége mindenre
 odafigyelni, ami beteget javát szolgálhatja; nemcsak az
 írásbeliekre, hanem a beteg és a saját testbeszédére is,
 egyrészt az adott esetre vonatkozóan, másrészt a máskor
 is használható (pl. ő hogyan hat betegére) tapasztalat
 megszerzése végett. Az orvosnak erkölcsi kötelessége a
 szakmai tekintély ily módon való megszerzése. Ezt csak
 az az orvos tudja elérni, aki komolyan odafigyel minden
 betegre, sőt saját hatására is. Különböző nem lesz mit to-
 vábbadnia követőinek. Az orvosi tankönyvekben ezek alig
 fordulnak elő. A jelennek nemcsak a saját, de a múlt ta-
 pasztalati igazságait is közvetítenie kell a jövő számára.
 Az orvos a szenvedő ügyfél (páciens) arcáról, taglejtésé-
 ből, testtartásából is „olvas”: a közlés hihetőségét, súlyos-
 sága fokát szintén mérlegeli – többnyire maga is ösztönö-
 sen. Ez utóbbi viszont megjelenhet az orvos olyan testbe-
 szédében, mint együtt érző arckifejezés, vagy netán le-
 gyintés stb. visszahatva betegére: pl. „ez a doktor engem
 olyan jól megért” vagy „semmibe vesz” eredménnyel. Az
 önkéntes panasz-kérdőívek egyik legnagyobb hátránya,
 hogy a válaszokat igazoló, kísérő testbeszéd hiányzik az
 ilyen rendszerből. Az orvos/beteg találkozáskor (ld. a mű-
 veleti folyamatábra) kiterjedten jut szerep mindkettőjük
 testbeszédének.

Az alábbi ábrán szaggatott vonallal jelölték a beteg, pon-
 tozottal az orvosi testbeszéd pontjai.

A közlésátvitel biztonságát javítja tehát, ha ugyanaz a közlemény többször kerül továbbításra. A többször jelentheti, hogy többféle módon egyidejűleg – testbeszéddel kíséretben – vagy ugyanazon módon ismételt, ahogy a tanítványnak mondja a mester: „még egyszer megmutatom”. (Ez alól egy kivétel van, aki azt mondja: csak egyszer mutatom meg s ez a kamikáze oktató.) A megmutatás is testbeszéd, melynek az orvosképzésben igen nagy jelentősége van, mivel egy sor „fogást” nem is lehet jól leírni, olyanokat, amelyeket úgymond ellesni lehet és kell. A mester erkölcsi kötelessége ezeket átadni, akár ismételt megmutatni. Tudjuk jól: „isméltés a tudás anyja”.

A testbeszéd az állatvilágban általánosan elterjedt és érvényes. A támadás, kitérés, menekülés, utódgondozás, sőt még a félrevezetés is (pl. el a fészektől, csalfa sántítás stb.) mind így nyilatkozik meg. Az emberek is gyakran inkább hisznek a testbeszédnek, mint a nyílt beszédnek. A „vizet prédikál, és bort iszik” mondás erre utal. Az ösztönös testbeszéd mintegy közvetíti a belső szándékot: tájékoztatni akarok vagy félrevezetni.

Az erkölcsi szempont itt kap szerepet: ha igazmondó ember őszintén beszél, akkor testbeszéde igazolja, amit mond. A „látszik, hogy nem mond igazat” érvényesen alapul a közmondás: „a hazug embert hamarabb utoléri, mint a sánta kutyát”. A betegség utánczó (szimulánsok) könnyen lelepleződnek, amikor ösztönös testbeszédük ellentmond szán-

dékos viselkedésüknek. Pl. a súlyos hallászavart színlelő, a mögötte földre dobott vastos könyv „hangját” persze nem észleli, míg a valóban süket a talajrezzenésre azonnal hátrafordul. A betegség színlelése erkölcstelen, hiszen csalás. Az orvos részéről tudva-tudott elfogadása szintén az. A testbeszéddel jelzett, megvesztegethetőségre ráutaló magatartás is erkölcstelen, még ha jogilag bizonyíthatatlan is. Az állapotbeli kötelesség elmulasztásának jogi bizonyíthatósága mellett a működésbeli felelőtlenséget csupán testbeszéddel jelző magatartás is erkölcsileg elmarasztalendő. A kötelességhez küldetés, a felelősséghez hivatás kapcsolódik általában. A joghoz uralom, alárendeltség, külső erő, életmód és küldetés fogalmak társulnak, míg az erkölcshöz szolgálat, szabadság, belső erő, élet és hivatás tartozik. A jog „külső erkölcs”, az erkölcs „belső jog”. A küldetés rendszerint nyílt szövegben, a hivatás inkább testbeszédben nyilvánul meg.

Összefoglalva: Az emberi megismerés tételes, elemző információ közlése mellett igen jelentős a megismerés másik, úgymond holisztikus módja. Ennek csak kis részével, az alakfelismeréssel foglalkozott eddig behatóbban a számítógépes informatika. A mozgáselemzés és azonosítás már kevésbé kidolgozott, a nagyon összetett emberi testbeszéd, mint metakommunikáció számítógépes multimédiás mesterséges intelligencia által támogatott megoldása várat magára. Egyelőre csak közvetlen személytől-személyig működik. A videó technika sem pótolja, de ennek okát sem tudjuk. Szép feladat lesz kiderítése.

A SZERZŐ BEMUTATÁSA

Prof. Dr. med. Naszlady Attila

Prof. Dr. Naszlady Attila a Budai Irgalmasrendi Kórház főigazgatója.

Korábban az Orsz. Tüdőgyógyintézet főigazgatója. 1931. november 4-én született Budapesten.

1958-ban – Summa cum laude – Orvosi diploma, 1980 az MTA doktora, a Semmelweis Orvostudományi Egyetem c. egyetemi tanára; 1980-95 három egyetemen tanrendi előadó.

Szakmai pályának főbb állomásai és tisztségei: 1980–90 WHO Egészségügyi Világszervezet kutató – tanácsadó; 1992 – egészségügyi miniszteri biztos;

1994–1997 European Commission CEN/TC 251 observer; 1990–1998 Neumann János Számítógéptudományi Társaság Orvosbiológiai Szakosztályának elnöke; 1998–2000 European Federation for Medical Informatics (EFMI) – elnök; 2000–2002 International Association of Medical Informatics (IMIA) – alelnök; 1999 – a Pápai Akadémia Tiberina, (Roma) r. tagja

Kitüntetések: 1986 Kiváló oktató; 1991 Kiváló orvos; 1993 lovaggá ütök Bouillon várában, Belgium; 1998 Gábor Dénes díj; 1999 a Máltai Szuverén Lovagrend Aranykereszt érdemérem; European Cardiologist 2000